

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05
в Національній академії внутрішніх справ
ДП 680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Відгук

офіційного опонента на дисертацію **Балацької Ольги Олександрівни** «Доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту під час досудового розслідування», яка подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. Проблеми доказування вже традиційно займають центральне місце в науці кримінального процесуального права. А поява нових напрямів у боротьбі зі злочинністю актуалізує роботу з формування методик доказування стосовно до конкретних груп злочинів.

Серед них й шахрайство – злочин, якій справедливо відносять до найбільш складних для доказування кримінальних проваджень. І при цьому шахраї постійно використовують нові «схеми» заволодіння коштами та майном потерпілих: в останні роки активізувалися, зокрема, шахрайства з використанням електронних технологій, стільникового зв'язку, інтернет-мережі; шахрайства із залученням коштів громадян на будівництво житла та багато ін.

В цьому різноманітті оригінальних способів, з якими стикається слідство, є й специфічні шахрайські дії, які вчиняються на об'єктах залізничного транспорту. Автор представленого дослідження наводить певні особливості, що дозволяє зробити висновок про те, що ефективність розслідування таких справ цілком пов'язана із створенням (формуванням) окремої криміналістичної методики. Йдеться, зокрема, про такі особливості: періодична висока інтенсивність пасажирських потоків на станціях, вокзалах, що спостерігається в окремі періоди (відпустки, державні та релігійні свята, студентські канікули; у період проведення громадсько-політичних, культурно-масових, спортивних та інших заходів, коли є можливість тимчасового переховування на цих об'єктах осіб, які готуються вчинити кримінальне правопорушення, а після його вчинення зникають у невідомому напрямку). По-друге, в обстановці безперервного та швидкого руху значних мас людей, пов'язаного з користуванням послугами транспорту, виконання пасажирями значної кількості операцій (купівля квитків, оформлення, здавання й отримання багажу, посадка і висадка з поїздів) постійно виникають фактори, що послаблюють пильність, коли потенційно є можливість порівняно легко вчинити кримінальне правопорушення й непомітно зникнути. По-третє, масовість пасажирів зумовлює встановлення між ними короткочасних випадкових контактів, що полегшує обман чи

1953
15 06 2020 р.
кількість аркушів: 96
осн. док. 9 додаток —

зловживання довірою. По-четверте, нетривалість перебування пасажирів на об'єктах транспорту ускладнює встановлення потерпілих, свідків, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для швидкого встановлення їх і затримання.

Саме це (навіть за умови значної кількості досліджень особливостей розслідування шахрайства – 14 дисертацій у 2007-2019pp) дає підстави для висновку про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Основна **мета**, яку поставила перед собою здобувачка, полягає в теоретичному узагальненні та новому вирішенні наукового завдання, що полягає у висвітленні правової сутності доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту (під час досудового розслідування), виявленні наявних проблем такого доказування та розробленні науково обґрунтованих підходів щодо можливих шляхів їх подолання.

Для досягнення цієї мети автором ставилися такі *завдання*: визначити стан наукової розробленості проблем доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту в навчально-методичних і наукових працях; висвітлити концептуальні підходи до особливостей встановлення часу й місця вчинення шахрайства як складових обставин, які підлягають доказуванню; розглянути способи й інші обставини вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту для визначення їх співвідношення та врахування особливостей під час розслідування аналізованого кримінального правопорушення; означити потребу виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайства на об'єктах залізничного транспорту; з'ясувати особливості доказування винуватості особи, форми вини, мотивів і мети вчинення кримінального правопорушення та обставин, які впливають на ступінь його тяжкості, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; проаналізувати напрями визначення виду та розміру шкоди, завданої шахрайськими діями, і способи її відшкодування, а також розмір процесуальних витрат; окреслити обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, й обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту та/або є доходами від такого майна; встановити процесуальні, тактичні й організаційні особливості підготовки та проведення огляду й обшуку під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту; сформулювати алгоритми дій слідчого з проведення допиту потерпілого, підозрюваного та свідків під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту; обґрунтувати значення пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту та використання спеціальних знань під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Об'єктом представленого дослідження є процесуальні правовідносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування

Національної поліції України під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, а предметом – доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту під час досудового розслідування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом є в своїй більшості обґрунтованими і переконливими. При їх обґрунтуванні використане широке коло вітчизняних, зарубіжних наукових джерел та нормативних актів, перелік яких складає 201 найменування. Теоретичною базою дисертаційного дослідження є положення загальної теорії права, кримінального, кримінального процесуального і цивільно-процесуального права, теорії доказів, криміналістики.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 35 архівних матеріалів кримінальних проваджень, 58 судових рішень місцевих судів щодо шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2015–2019 рр, зведені дані анкетування 65 слідчих органів досудового розслідування, що обслуговують територію діяльності Південно-Західної, Донецької та Львівської залізниць, переважна більшість яких (64,6 %) здійснювала досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, вчинених на об'єктах залізничного транспорту. Автором використано також особистий багаторічний досвід роботи дисертантки в органах досудового розслідування і, зокрема, особистий досвід розслідування шахрайства, яке скоєно на об'єктах залізничного транспорту.

В роботі дисертанткою висунуто ряд фундаментальних й достатньо оригінальних наукових ідей, теоретико-практичних конструкцій щодо актуальних питань, пов'язаних з проблемами доказування на досудовому розслідуванні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту та сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо ефективного розслідування цього виду кримінальних правопорушень, встановлення обставин, їхніх елементів і складових, які підлягають доказуванню. До найсуттєвіших результатів, що відображають концептуально нові наукові положення та висновки й мають важливе теоретичне та практичне значення, належать такі:

Так, вперше окреслено специфіку факторів функціонування виробничо-технологічного комплексу організацій і підприємств залізничного транспорту України загального користування, серед яких висока інтенсивність пасажирських потоків, безперервний рух значної кількості людей, пов'язаний з придбанням квитків, очікуванням потягів на вокзалах і перонах, перебуванням у рухомому складі, що стомлюють пасажирів, призводять до втрати ними пильності та зумовлюють можливість учинення шахрайства й заволодіння їхнім майном; увагу акцентовано на негативних тенденціях, пов'язаних з недосконалістю діяльності органів досудового розслідування з обслуговування об'єктів залізничного транспорту;

– досліджено залежність між обранням часу, місця й способу вчинення шахрайства та визначено, що на залізничних вокзалах, привокзальних площах шахрайства вчиняють протягом доби у зв'язку з постійним потоком пасажирів, а в потягах та електропотягах – переважно в денний час; проаналізовано основні фактори, що позначаються на рівні виявів шахрайства та створюють сприятливі умови для його вчинення, зокрема, віктимній поведінці потерпілого для його обману чи зловживання довірою;

– запропоновано алгоритм дій слідчого, спрямований на доказування фактів шахрайства в типових ситуаціях, що виникають під час допиту підозрюваного: 1) особа визнає факт шахрайства й дає правдиві показання; 2) особа цілком заперечує свої шахрайські дії, посилаючись на передання речей за інших обставин (передані в борг, оренду, тимчасове користування, знайдені тощо);

– розроблено рекомендації щодо проведення огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, низки інших слідчих (розшукових) дій залежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників, наявних під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, для оперативного отримання інформації про подію кримінального правопорушення з матеріальних та особистісних джерел;

удосконалено: систему обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, з-поміж яких ключове місце посідають обставини щодо встановлення події кримінального правопорушення та її складових – часу, місця, способу й інших обставин учинення кримінального правопорушення;

– типові ознаки осіб, які є потерпілими від шахрайства, залежно від їхньої соціально-демографічної характеристики, що охоплює такі ознаки, як стать, вік, рівень освіти, ставлення до різних сфер життя, віктимність поведінки тощо;

– форми використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, а саме проведення експертиз, участь спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій;

дістало подальший розвиток: положення щодо предмета злочинного посягання під час учинення шахрайства, яким є грошові кошти, мобільні телефони, комп'ютерна техніка й інше майно, що має вартість; система типових слідів матеріального й ідеального характеру, що утворені під час учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту; рекомендації щодо визначення виду та розміру шкоди, завданої шахрайськими діями, і способів її відшкодування, серед яких – заявлення цивільного позову, клопотання про арешт майна шахрая чи кошти й цінності, що знаходяться на його банківських рахунках, реституція та компенсація.

Все це підтверджує наукову обґрунтованість і достовірність зроблених в дисертації теоретичних висновків та науково-практичних рекомендацій.

Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Зокрема, діалектичний метод застосовано під

час вивчення складових елементів обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування, історико-правовий метод використано для вивчення стану наукової розробленості окремих проблем предмета дослідження в практиці органів досудового розслідування; метод системного аналізу, а також системно-структурний та формально-логічний методи дали можливість для визначення особливостей встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, елементів цих обставин та їхніх складових; проаналізувати процесуальні, тактичні, організаційні й психологічні засади провадження окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Застосовані також методи моделювання і прогнозування, соціологічний та статистичний методи.

Використані методи, прийоми, теоретична та в цілому застосована методологія, дали можливість автору висвітлити тему в достатньому обсязі, вийти на нові рубежі дослідження проблем, сформулювати авторські висновки, положення, пропозиції та винести їх на публічний захист перед Спеціалізованою вченою радою.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та надалі можуть бути використані у: *практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень* – у діяльності Головного слідчого управління НП України (акт впровадження від 23 січня 2020 р.); *освітньому процесі* – у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ під час вивчення курсу «Кримінальний процес» і спецкурсу «Організація розкриття та розслідування злочинів» (акт впровадження від 15 грудня 2014 р.); у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка під час вивчення навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Криміналістична методика», «Організація розслідування окремих видів злочинів» (акт впровадження від 10 січня 2020 р.); в Одеському державному університеті внутрішніх справ під час вивчення навчальних дисциплін «Кримінальний процес» та «Криміналістика» (акт впровадження від 29 січня 2020 р.).

Основні положення, ідеї, висновки, пропозиції пройшли апробацію і впроваджуються в практику. Зокрема, вони отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях і круглих столах: «Правові, процесуальні та криміналістичні проблеми провадження досудового слідства в Україні» (м. Київ, 30 січня 2012 р.); «Верховенство права, законність та права людини» (м. Київ, 28–29 червня 2012 р.); «Формування правової держави в Україні: проблеми та реалії» (м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2012 р.); «Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС, навчальному процесі, взаємодії з іншими службами» (м. Львів, 14 грудня 2012 р.); «Досудове розслідування у сучасних умовах: проблеми, тенденції, перспективи» (м. Київ, 26 грудня 2012 р.); «Кримінальне провадження в Україні: кримінально-правові та процесуальні

аспекти» (м. Київ, 29 січня 2013 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 11–12 жовтня 2019 р.); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 18–19 жовтня 2019 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 18–19 жовтня 2019 р.).

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Структура дисертації відповідає меті, завданням і предмету дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, 2-х додатків та списку використаних джерел (201 найменування). Повний обсяг дисертації складає 232 стор. (загальний обсяг тексту – 198 стор.).

У розділі першому дисертаційного дослідження «Подія кримінального правопорушення як обставина, яка підлягає доказуванню під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту» розглянутий стан наукової розробленості проблем доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту; розглянуті складові події кримінального правопорушення: встановлення часу та місця вчинення шахрайства; доказування способу й інших обставин вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, а також встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

У розділі другому «Доказування інших обставин у кримінальному провадженні про шахрайства на об'єктах залізничного транспорту» розглянуті питання доказування винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотивів і мети вчинення кримінального правопорушення та обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розмір процесуальних витрат; обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, та обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

У третьому розділі «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту» розглянуті особливості проведення огляду, обшуку, допиту потерпілого, свідка, підозрюваного та інших слідчих (розшукових) дій під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Дисертація написана українською мовою і відповідає вимогам української стилістики, лексики та граматики. Фактичні дані, теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, подані у дисертації, є доступними для сприйняття. У дисертації витримано науковий стиль викладу матеріалу.

Ми зупинилися, на наш погляд, лише на основних позитивних моментах дисертації і вважаємо, що ці результати дослідження вказують на те, що дисертантка вирішила складні проблеми, які поставила перед собою, коли обрала зазначену тему для дисертаційного дослідження.

Разом з тим робота викликає певні зауваження та побажання, що можуть бути підставою для дискусії під час захисту дисертації і враховані автором при подальшій роботі в обраному напрямку своїх досліджень.

1. Потребує додаткового уточнення висловлена автором теза щодо застосування шахраями гіпнозу для впливу на потерпілого. Зокрема, дисертантка зазначає, що «...гіпноз зі злочинною метою застосовують здебільшого особи циганської національності, що передають як прибуткову майстерність у спадок – виключно через жіночу лінію...» (стор.101 дисерт.). На нашу думку, немає певної слідчої або судової практики успішного розслідування таких злочинів з підтвердженням фактів застосування гіпнозу (в т.ч., так званого «циганського»). Ситуації, які виникають у жертв під час спілкування з шахраями, переважно пов'язані з тим, що у осіб, які знаходяться на об'єктах залізничного транспорту і є пасажирями потягів, в силу деяких обставин (про які автор вказує в роботі) часто підвищена готовність (як потенційної жертви) до психологічного впливу (в тому числі в формі, яка нагадує театралізовану виставу).

2. Одне з завдань, які визначені автором дисертаційного дослідження – обґрунтувати значення використання спеціальних знань під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. Дисертантка розглядає деякі особливості використання спеціальних знань (встановлення віку особи (стор.105), встановлення розміру шкоди (стор.115) та ін.), але, на нашу думку, безпідставно не надано потрібної уваги використанню інформації, отриманої з камер зовнішнього і внутрішнього відео спостереження (крім визначення часу вчинення шахрайства - стор.119, 192), які розміщені в місцях скупчення людей з метою їх контролю і попередження злочинів. Для цього проводиться судова експертиза матеріалів і засобів відео- і звукозапису або фото портретна експертиза, які призначаються на підставі клопотання сторін. А це суттєво підвищує ефективність розслідування, викриття винних осіб..

3. Потребує додаткового обґрунтування позиція автора (яку опонент підтримує як доцільну) щодо доречності зафіксувати у ч.2 ст.242 КПК України потребу визначення розміру матеріальних збитків шляхом призначення експертизи лише після того, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розмір шкоди немайнового характеру, заподіяної кримінальним правопорушенням (стор.119, 195).

Але в цілому можна зробити висновок, що повнота викладеного матеріалу й обґрунтованість висновків, зроблених дисертантом дають підстави визнати, що дисертація Балацької О.О. є самостійним, завершеним науковим твором монографічного характеру, а отримані під час проведеного дослідження нові важливі і обґрунтовані результати з актуальних проблем, у

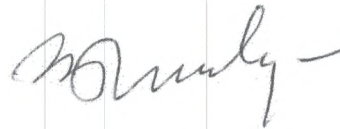
своїй сукупності, в межах проведеного дослідження, пропонують варіанти вирішення складної наукової проблеми, яка існує.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Опубліковані дисертантом наукові праці в цілому відображають актуальність обраної теми, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих в дисертації, а також їх новизну і достовірність.

Викладене дає підстави для висновку, що кандидатська дисертація Балацької О.О. на тему: «Доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту під час досудового розслідування» містить раніше не захищені наукові положення й за своїми показниками: актуальністю, обсягом, рівнем теоретичного та практичного опрацювання, значимістю отриманих нових результатів в сукупності має важливе значення для розвитку юридичної науки та відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор, Балацька Ольга Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу і криміналістики
Академії адвокатури України

В.І. Бояров

«11» червня 2020 року

Підпис Боярова В.І. засвідчую

Референт

